

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Geweldloze opstand

Schut, D.M.

Citation

Schut, D. M. (1973). Boekbespreking van: Geweldloze opstand. *Acta Politica*, 8: 1973(1), 101-104.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451423>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451423>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bij zo'n onderzoek stuit men al gauw op zekere begrenzings van de huidige politicologische (of 'politologische', gelijk onze Belgische collega's zeggen) theorievorming. Enerzijds is dat de omstandigheid dat er van enigermate strenge en doorzichtige theorievorming in het algemeen nog slechts in geringe mate sprake is. Anderzijds is veel politicologische begripsvorming nog sterk gebonden aan voorstellingen van gevestigde, nationale staten, wat haar juist voor de bestudering van integratieprocessen, waar immers noch van 'staat', noch van traditionele internationale betrekkingen sprake is, minder geschikt maakt. In dit licht gezien is het begrijpelijk dat Dierickx een omvangrijk eerste deel van zijn studie wijdt aan algemeen-theoretische beschouwingen (pp. 17-123). Het tweede deel (pp. 127-276) bevat dan een gevalstudie: de totstandkoming van Verordening nr. 17.

Dat Dierickx zelf een echte theorie van het politieke proces ontwikkelt kan overigens nauwelijks worden gezegd, noch dat de beschouwingen van het genoemde eerste deel voeren tot hypothesen die in het tweede deel, de gevalstudie, kunnen worden getoetst. Zijn theoretische beschouwingen blijven in het algemeen in het stadium van de definitie en analyse van begrippen steken — wat niet wil zeggen, dat ze geen interessante elementen zouden bevatten.

Als basisbegrip voor de politicologie, en daarmee tevens de aard van het politieke proces vastleggend, voert Dierickx het begrip 'aansporing' in. Als volgt: 'Het meest elementaire politieke fenomeen is een handeling die het karakter heeft van een aansporing en waarbij een ego zich richt tot op zijn minst één ander ego met de bedoeling deze een project te doen verwezenlijken dat verband houdt met de beïnvloeding van het gemeenschapsbeleid of de gemeenschapsvorming'. (p. 42). Opvallend hierbij is, dat de politiek hier consequent wordt gedefinieerd in termen van menselijk gedrag, veel meer dan in de gangbare concepties van 'bindende besluiten' of 'gezaghebbende toedelingen van waarden'. In de 'aansporing' herkent men het begrip 'eis' ('demand', een voorstel tot een toedeling). Maar veel meer dan bij 'eis' gaat het hier om gedrag gericht op de verwezenlijking van zo'n 'eis' — 'vraaggedrag' is een betere term in dit verband. Het belang van zo'n benadering is, dat zij de politicologische relevantie van de theorie van het menselijk gedrag als zodanig onmiddellijk zichtbaar maakt, zowel naar de zijde van de 'aanspoorder' als naar die van de degene die daarop reageert. In de kern komt het politieke proces hierop neer, dat mensen op allerlei manieren trachten anderen zich op een bepaalde wijze te laten gedragen. Een consequentie die schrijver inderdaad uit deze conceptie trekt is, dat de politicoloog zich in zijn analyses niet mag beperken tot het totstandkomen van wet of decreet (de gezaghebbende waarden-toedeling of het bindend besluit) als een eindpunt in een politiek proces. Integendeel, het komt erop aan na te gaan hoe de mensen zich uiteindelijk en feitelijk gaan gedragen: 'een wet is in het politieke aansporingsproces een stadium tussen andere stadia'. (p. 53). Hiermee samenhangend verwerpt Dierickx ook het begrip 'macht' (pp. 71 e.v.). In plaats daarvan wenst hij de aandacht te richten op de mate waarin een politieke aansporing succes heeft (pp. 80-1). Wanneer Dierickx dan probeert na te gaan hoe dit succes verklaard zou moeten worden, komt hij in ieder geval tot de aanzet van wat tot een theorie zou kunnen leiden. Zijn uitgangspunt is hier, dat het succes van de aansporing bepaald wordt door de wijze waarop de aansporing wordt gewaardeerd door de degene tegen wie zij gericht is: 'In feite moet A in de waardenhiërarchie van B de waarde kennen (of ontdekken), die een steunpunt zal vormen voor zijn aansporingshefboom'. (p. 85). Schrijver verzuimt evenwel om dit

voldoende uit te werken, te ontwikkelen, en aan te vullen met verdere axioma's. Zo laat hij met name het begrip 'waarde' ongeanalyseerd en het gevolg is dan ook, dat hij in feite alles wat maar 'waarde' genoemd kan worden, van de meest eenvoudige momentane voorkeuren tot de diepste en meest complexe stelsels van ideeën over bv. de politieke gemeenschap, op één hoop gooit. En het gevolg hiervan is in het bijzonder, dat zijn 'theorie' over politieke integratie niet verder komt dan de uitspraak: 'Er is o.i. sprake van een integratieproces, wanneer acteurs erin slagen nieuwe waarden, in dit geval, criteria van groepsvorming ingang te doen vinden'. (p. 119) — als het al begrijpelijk is, dan is het toch zeker te simpel.

Zoals gezegd, deze theoretische beschouwingen monden niet uit in uitspraken die aan een gevalstudie getoetst kunnen worden. Deze laatste, die daardoor heel goed op zichzelf gelezen kan worden, betreft de totstandkoming van een verordening (nr. 17) ter uitvoering van art. 87, 1e lid, van het Verdrag van Rome: ruwweg, het uitwerken van regels betreffende de vorming van Europese kartels en andere commerciële afspraken, zoals voorzien in de artikelen 85 en 86 van het Verdrag (pp. 129-82). Dierickx geeft hier een uiterst gedetailleerd verslag van alle vergaderstadiën in de verschillende betrokken organen leidend tot het totstandkomen van de betrokken verordening. Nauwkeurig gaat hij na wat de relevante standpunten waren, hoe deze evolueerden en hoe deze doorwerkten in het uiteindelijke resultaat. Van meer algemene betekenis is, dat hij laat zien, dat zo'n besluit de uitkomst is van een *proces*: 'Uit de ontelbare discussies is een verordening geboren, die meer scheen voort te spruiten uit het toevallig samenvallen van voorstellen en tegenvoorstellen dan uit een confrontatie tussen alles voorziende, alles berekenende, niets onverlet latende, alle gevolgen bedenkende braintrusts van nationale en Europese administraties, partijen of sociaal-economische belangengroepen'. (p. 258).

J. K. de Vree

Theodor Ebert: *Geweldloze Opstand, Alternatief voor Burgeroorlog*

Voorberichten: *Werkgroep 2000*

Wolters-Noordhoff, Groningen 1971, 231 pp., met bibliografie

Gedurende de laatste jaren valt een toenemende belangstelling te constateren voor de problematiek rondom geweldloze verdediging en het niet-gewelddadig oplossen van conflicten. In Nederland komt dit onder meer tot uiting in een groeiend aantal publikaties, waaronder vertalingen; in de, vorig jaar door het Polemologisch Instituut in Groningen georganiseerde, conferentie over niet-militaire strategieën; en in het feit, dat het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken zijn eerste rapport aan dit onderwerp wijdde. Daarnaast levert de politieke en maatschappelijke praktijk een toenemend aantal voorbeelden van acties en strategieën, die in meerdere of mindere mate geënt zijn op de ontwikkeling in het denken over geweldloze actie en sociale verdediging.

Die ontwikkelingen zijn op zichzelf al ouder: Bekend zijn Gandhi's acties tegen het Britse bewind in India; de campagnes van Martin Luther King tegen rassendiscriminatie in de Verenigde Staten; het verzet van de Tsjecho-Slowaken in 1968 na de Russische inval in hun land; de verschijnselen van de buiten-parlementaire oppositie; en het verzet tegen de atoombewapening en het afschrikings-evenwicht in de jaren '50 en '60.

Als huidige representanten van de toegenomen wetenschappelijke belangstelling kunnen genoemd worden de Amerikaanse socioloog Gene Sharp, de Noorse polemoloog Johan Galtung, en de Duitse politikoloog Theodor Ebert.

In deze boekbespreking besteed ik aandacht aan een in het Nederlands uitgegeven publikatie van de laatstgenoemde: *Geweldloze Opstand — Alternatief voor Burgeroorlog*.

In de inleiding op deze studie over de geweldloze actie binnen een samenleving stelt de auteur, dat 'nog nooit in de geschiedenis het emancipatoire tekort als de afstand tussen mogelijkheid en realiteit zo groot geweest is als tegenwoordig' (pag. V).

Deze afstand tussen mogelijkheid en realiteit geldt zowel op wereldschaal — de kloof tussen arme en rijke landen; het internationaal systeem van bedreiging, uitbuiting en onderdrukking — als binnen kapitalistische en socialistische samenlevingen — de verspilling van de bewapeningseconomie, de verkwistingskonsumptie en autoritaire machtsvormen tegenover onvoldoende sociale voorzieningen en relatieve armoede van gehele bevolkingsgroepen en gebrek aan zelfbeschikking. 'Macht van onderaf' is nodig voor 'systeemvernietigende hervormingen'. 'De burgers, die zoveel inzicht hebben verkregen in het machtssysteem van hun land en zijn globale verstrengelingen, moeten weigeren zich sterker in dit systeem te integreren dan strikt noodzakelijk is om in leven te blijven en om zich emancipatoire vaardigheden eigen te maken'. (pag. V).

Na aldus de 'wijzigingen in de maatschappelijke structuur' als doelstelling te hebben omschreven, geeft Ebert ten aanzien van de middelenkeuze aan, dat geweldgebruik niet principieel kan worden bestreden 'zonder daarbij een beroep te doen op de legitimiteit van hogere waarden van het bestaande rechts- en machtssysteem of de absolute eis van een religieuze binding'.

'Zelf,' zegt Ebert, 'zou ik niet naar de effectiviteit van het gebruiken van geweld voor revolutionaire doeleinden willen vragen. Ik zou de discussie op het vlak van de ethiek van de verantwoordelijkheid willen brengen en niet op het vlak van de ethiek van de gezindheid'. (pag. VI). Hij is tot de overtuiging gekomen, dat de 'stootkracht van de geweldloze directe actie veel groter is dan doorgaans wordt aangenomen'. En: 'Het gaat bij de bestudering van geweldloze aktiemethoden immers niet alleen om de beslechting van konflikten in de binnenlandse politiek, maar konsekwent doorgedacht ook om een alternatief voor de militaire verdediging. Op de lange termijn gaat het daardoor om een alternatief voor het internationale systeem van bedreiging en om een weg naar de wereld-binnenlandse-politiek' (pag. VII).

Het boek is opgebouwd uit drie delen: Een eerste deel over de theorie van de geweldloze opstand, één over de basis van de opstand, en een derde deel over vorm en werking van geselecteerde strijdmiddelen.

Het eerste deel — Over de theorie van de geweldloze opstand — bestaat uit een korte kritiek op het revolutionair geweld, en vervolgens uit een uiteenzetting van de scala van geweldloze strijdmiddelen en van de onderdrukking. Het schema van de geweldloze strijdmiddelen bevat in subversieve zin drie stadia: protest, legale niet-samenwerking en burgerlijke ongehoorzaamheid; in konstruktieve zin: funktionele demonstratie, legale rolvernieuwing, en burgerlijke usurpatie.

Ook het scala van onderdrukkings- en stabilisatiemiddelen van de machthebbers kent drie stadia: In negatieve zin sociale, juridische en terroristische sanktie, en

in meer positieve zin ideologische konsolidatie, invoering van hervormingen, en de uitzonderingstoestand of staatsgreep.

Daarna bespreekt Ebert de tegenstander in de rol, die hem door het systeem is opgelegd, en de motivaties van de tegenstander. Met betrekking tot de tegenstander maakt hij een onderscheid tussen systeem en persoon: 'Het kardinale punt bij het maken van onderscheid tussen de geweldloze opstand en de oorlogshandeling is, dat de geweldloze opstand niet de persoon van de tegenstander aanvalt, maar zijn huidige sociale rol in een onrechtvaardig systeem' (pag. 41). Voor het begrijpen van het gedrag van de machthebbers (de tegenstander) schijnen 'bij vergelijkend onderzoek van geweldloze campagnes de drie volgende motivaties voldoende te zijn: Het streven naar sociale vrede en welvaart, het streven naar zelfverwerkelijking, en het streven naar prestige en de hoogste macht' (pag. 46). Op deze motivaties moet ingespeeld worden bij de actie.

In het tweede gedeelte — Basis van de opstand — komen aan de orde de organisatie van de macht van onderaf, voorbereiding op de opstand, onderhandelingen, voorafgaand aan de strijd, en het begin van de strijdhandelingen. Deze hoofdstukken bevatten uitleg van begrippen als participatie, directe democratie, opleiding van activisten, openheid van de organisatie, agitatie, voorlichting etc. De hoofdstukken over de onderhandelingen en het begin van de strijd bieden uitvoerige uiteenzettingen over de manier waarop de confrontatie met de machthebbers op gang kan komen.

Het derde gedeelte tenslotte — Vorm en werking van geselecteerde strijdmiddelen — bevat besprekingen van een aantal middelen: Protestakties, hongerstaking en zelfmoord; niet-samenwerking en konstruktieve rolvernieuwingen; economische boycot; burgerlijke ongehoorzaamheid en burgerlijke usurpatie.

In dit laatste deel wordt als het ware een spectrum ontvouwd van velerlei methoden: Zeer verschillende middelen, die allen als niet-gewelddadige middelen op hun effectiviteit worden getoetst.

Er worden zeer vele en gevarieerde voorbeelden van geweldloze actie gegeven. Deze voorbeelden zijn evenzovele illustraties. Ebert onderneemt 'een systematisch onderzoek van . . . bewust geweldloze campagnes . . . met het doel te komen tot model-voorstellingen van een strategie die kansen op succes biedt' (pag. 18).

Hij brengt die model-voorstellingen onder in het theoretisch kader van de geweldloze opstand.

Dit kader van de geweldloze opstand moet op zichzelf opgevat worden als een model. De studie abstraheert namelijk in grote mate van politieke, maatschappelijke, historische en kulturele omstandigheden van geweldloze akties en de voorbeelden zijn allen van zeer verschillende aard. De titel — *Geweldloze opstand, alternatief voor burgeroorlog* — wekt verwachtingen, die enerzijds door het algemeen theoretische kader wel worden beantwoord, maar die anderzijds misschien kunnen leiden tot de konklusie, dat dit referentiekader van de opstand nogal pretentius is. Het begrip opstand is konnotatief van aard, zoals men bijvoorbeeld is gaan spreken van 'de negeropstand' of 'de studentenopstand'.

Voor de motivering van het denken in termen van een opstand verwijs ik naar de citaten uit de inleiding.

Over de pretenties van zijn 'model' zegt Ebert zelf: 'Een ideaal type van een geweldloze campagne kan . . . niet vastgelegd worden. Maar boven de structurele verschillen van de telkens bestaande konfliktsituatie uit brengt het offen-

sieve geweldloze optreden toch overeenkomsten in vormen van organisatie en strijdmiddelen, strategie en dynamisch verloop van een campagne met zich mee. Deze grondtrekken van geweldloze campagnes moeten in het hierna volgende nader uitgewerkt worden' (pag. 18).

En: 'Deze schets, die er nog als vanzelfsprekend vanuit gaat, dat er geweldloze opstandelingen zijn, zal door de 'rijpende wetenschap' nogmaals kritisch onderzocht moeten worden . . . Men zou onder de betekenis van dergelijke modellen moeten verstaan, dat zowel actief betrokkenen als toeschouwers in de toekomst het gebeuren met een hogere graad van bewustzijn kunnen volgen, d.w.z. in staat zijn posities en fasen in de ontwikkeling te herkennen en de mogelijke consequenties van een actie te overzien' (pag. 19).

Ebert heeft een studie geschreven over het politieke handelen op grond van een kritische analyse van de huidige samenleving, en vanuit een ethiek-opvatting, die zich concentreert op de middelen. Ook wie zijn emancipatorische uitgangspunt niet deelt of daar althans sceptisch tegenover staat, kan in deze studie een boeiende en scherpzinnige analyse vinden van het bewust hanteren van middelen. Het boek vertoont leemten op het punt van de vraag naar de samenleving, waarin niet-gewelddadige middelen kunnen worden toegepast. De mengeling van prescriptie, speculatie, en historische illustraties roept vraagtekens op met betrekking tot de algemeen-geldigheid van de ontwikkelde gedragsregels.

Daarom zou ik het model-karakter nogmaals willen benadrukken.

Tenslotte wil ik opmerken, dat Ebert een aantal kernbegrippen nogal beknopt introduceert, zoals: emancipatie, opstand, kapitalistische schijndemocratie.

Daar staat tegenover dat hij zijn boek waarschijnlijk niet zozeer geschreven heeft om dergelijke categorieën te verhelderen dan wel om vanuit een kader, waarin die begrippen zijn opgenomen, door te stoten naar een bestudering van bruikbare middelen.

Hij verwijst overigens naar literatuur die voor een nadere aanduiding van basisbegrippen geraadpleegd kan worden.

Aan het boek is een beknopte en systematische bibliografie toegevoegd.

D. M. Schut

Bouke Schotanus (red.): Met/Zonder Alle Geweld

Schotanus Publishing Company, Utrecht-Langbroek 1972, 116 pp., f 9,80

Met/Zonder alle Geweld, inleiding tot sociale verdediging, is allereerst bedoeld als een reactie op het rapport Geweldloze Weerbaarheid van het Ned. Instituut voor Vredesvraagstukken. Dit laatste rapport is in de kring van hen, die zich in Nederland met geweldloze weerbaarheid bezighouden zeer negatief ontvangen. Het N.I.V.V., althans de anonieme auteurs van het rapport Geweldloze Weerbaarheid, worden zowel onkunde als onzuivere vraagstelling verweten. Een van de hoofdargumenten tegen de publikatie van het N.I.V.V. is dat men uitgaat van militaire defensie, daarvoor een alternatief zoekt en op basis van historische illustraties betreffende geweldloos verzet tot de conclusie komt dat heden geweldloze weerbaarheid geen alternatief is voor militaire defensie.

Nadat de uitgever van het boekje, Bouke Schotanus, heeft gesteld dat sociale verdediging een aspect is van de sociaal democratische beweging, die van utopisten via ethici naar een rationele op vredeswetenschap steunende politieke aanpak loopt, geeft Herman de Lange als eerste in een hoofdstuk getiteld 'Gebruik en Misbruik van historische case studies: het geval N.I.V.V.-brochure' een cri-

tische beurt aan het N.I.V.V.-rapport.

De voornaamste vraag, die in dit rapport gesteld wordt, luidt: 'kunnen wij met geweldloze technieken de vrede, ons grondgebied, onze onafhankelijkheid of onze rechtsorde verdedigen?'. Deze vraag had naar de mening van De Lange moeten luiden: 'kunnen met behulp van geweldmiddelen, d.w.z. op basis van het oorlogssysteem, nog waarden als vrede, democratie etc. worden verdedigd?'

Aan de vier in het N.I.V.V.-rapport genoemde case studies, t.w. de Ruhrkamp van 1923, het Deens en Noors verzet tijdens de Duitse bezetting en de inval in Tsjechoslowakije, wordt te veel waarde gehecht m.b.t. de bewijsvoering inzake de overigens onjuiste vraagstelling, aldus De Lange. De case studies hadden slecht als aardige illustraties zonder meer gebruikt kunnen worden. De N.I.V.V.-auteurs hebben sociale verdediging gereduceerd tot een technisch program, dat onafhankelijk van de concrete historische, politieke, sociale, economische en culturele verhoudingen en situaties zou kunnen worden ingevoerd. In het verleden is immers niet van een werkelijk voorbereide sociale verdediging sprake geweest. Getwijfeld wordt aan het bronnenmateriaal, zowel wat betreft de selectie als met betrekking tot de aangelegde maatstaven van historisch analytische aard.

Goede case studies op het gebied van sociale verdediging dienen zowel in de context van de sociaal historische variabelen als in die van de vredeswetenschap ondernomen te worden, schrijft De Lange, die voor dergelijke historische case studies nog vijf niveaus van analyse aangeeft.

Zijn conclusie dat de brochure in alle opzichten waardeloos is en alleen maar bijdraagt tot politieke misleiding, lijkt vrijwel gedeeld te worden door o.a. Gernot Jocheim, die onder de titel 'Sociale verdediging en democratische maatschappij' gebrek aan kennis van de theorieën van het geweldloos oplossen van conflicten bij de auteurs van de N.I.V.V.-studie vaststelt.

Bij sociale verdediging gaat het om de verdediging van sociale structuren en niet, zoals het N.I.V.V. meent, om de verdediging van territoria.

Jocheim gaat verder in op sociale verdediging als onderdeel van de theorieën van het geweldloos oplossen van conflicten, waarbij hij de eerder genoemde in de case studies beschreven gebeurtenissen, historische ervaringen noemt, die de theorievorming op het gebied van de sociale verdediging gestimuleerd hebben. Voorts mist hij in de N.I.V.V.-brochure een standpuntbepaling van het N.I.V.V. t.a.v. de Nederlandse verzetsacties in de Tweede Wereldoorlog.

De methodische fout van het N.I.V.V. is volgens Jocheim, dat men de militaire politiek geïsoleerd bekijkt en alleen denkt aan eenzijdige ontwapening en overgang op sociale verdediging en van alle andere intra- en intermaatschappelijke omstandigheden aanneemt dat zij onveranderd zullen blijven. Het slagen van een strategie van geweldloze verdediging vooronderstelt echter een maatschappelijke democratisering, hetwelk het N.I.V.V. over het hoofd heeft gezien.

De idee van de sociale verdediging wordt vervolgens door Prof. J. de Graaf aan de orde gesteld. Hij meent dat niet zozeer Luther King of Gandhi, maar wel het bankroet van de militaire verdediging ertoe geleid heeft dat vredesonderzoek en politiek meer aandacht aan niet-militaire en bovengewelddadige vormen van verzet zijn gaan schenken. De Graaf constateert dat denken, handelen en politiek bedrijven in termen van militaire verdediging in een stadium van involutie is gekomen: men draait vast. De idee van de sociale verdediging schetst hij als een revolutionaire poging om weer op het spoor van de evolutie van de mensheid naar meer vrijheid, mondigheid en gerechtigheid te geraken.